

AVENUE DE LA
JOYEUSE ENTRÉE
BLIJDE INKOMST
LAAS

17-21

TECHNISCH VERSLAG

CRB 2016 - 0245

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

Technisch verslag over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling

Versie 01.02.2016

Internet:

<http://www.ccecrb.fgov.be>

Verantwoordelijke uitgever:

Luc Denayer, secretaris van de CRB
Blijde Inkomstlaan 17-21
1040 Brussel

Inhoudsopgave

1 Technisch verslag over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling.....	7
1.1 Ontwikkeling van de loonkloof tussen België en de referentielanden in de periode 1996-2014..	8
1.2 Verwachte ontwikkeling van de loonkloof in 2015-2016.....	9
1.2.1 Verwachte ontwikkeling van de uurloonkosten in de referentielanden	9
1.2.2 Verwachte ontwikkeling van de uurloonkosten in België	11
1.2.3 Verwachte ontwikkeling van de loonkloof in 2015-2016	11
1.3 Onderscheid tussen groeiscenario's per instelling	12
1.4 Conjunctuur in België	15
1.5 Risico's en onzekerheden.....	17
1.6 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in de referentielanden.....	19
1.6.1 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in Duitsland.....	20
1.6.2 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in Nederland	25
1.6.3 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in Frankrijk.....	27
2 Bijlagen	33
2.1 Bijlage 1 : bijlage bij het hoofdstuk over de conjunctuur	34
2.2 Bijlage 2 : Bibliografie	36

Lijst grafieken

Grafiek 1-1: Herziening vooruitzichten bbp-groei in 2016 sinds midden 2015 (in procentpunten)	16
Grafiek 1-2: Vergelijking herstel bbp en investeringen in volume na verschillende grote recessies in de eurozone-12 (y-7 = 100).....	17
Grafiek 1-3: Ontwikkeling van het uurloon in Duitsland, economie in haar geheel.....	21
Grafiek 1-4: Ontwikkeling van het uurloon in Nederland, economie in haar geheel	26
Grafiek 1-5: Ontwikkeling van de uurloonen in Frankrijk, niet-agrarische marktsector.....	28
Grafiek 2-1: Betrouwbaarheidsinterval rond de projectie bbp-groei eurozone van EC.....	34
Grafiek 2-2: Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Franse bbp van de BdF (in %).....	35
Grafiek 2-3: Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Nederlandse bbp van het CPB.....	35

Lijst tabellen

Tabel 1-1: Ontwikkeling van de loonkloof en uitsplitsing tussen de groei van de uurloonkosten in de privésector	8
Tabel 1-2: Prognoses m.b.t. de loonkosten per persoon in de economie in haar geheel	9
Tabel 1-3: Prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de economie in haar geheel	9
Tabel 1-4: Prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de privésector	9
Tabel 1-5: Minimum- en maximumprognoses m.b.t. de stijging van de uurloonkosten in de privésector	10
Tabel 1-6: Prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de privésector in België (Oeso en NBB).....	11
Tabel 1-7: Uitsplitsing van de prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de privésector in België volgens de vooruitzichten van de NBB	11
Tabel 1-8: Verwachte ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector in België en gemiddeld in de drie referentielanden/actualisering van de loonkloof.....	11
Tabel 1-9: Hypothesen t.a.v. de olieprijs en de wisselkoers per instelling	12
Tabel 1-10: Vergelijking tussen de groeiscenario's voor de eurozone per instelling.....	13
Tabel 1-11: Indicatoren van de macro-economische context van de loonvoorzichten.....	14
Tabel 1-12: Jaarlijkse groei van het bbp in volume, werkloosheidsgraad en inflatie, ramingen per instelling (in %)	15
Tabel 1-13: Ramingen jaarlijkse bbp-groei in China per instelling (in %).....	18
Tabel 1-14: Loondrift in Duitsland, economie in haar geheel, 1996-2014.....	24

Inleiding

De wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen schrijft o.m. voor dat de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven een Technisch verslag over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling publiceert. De bedoeling is, op macro-economisch vlak, de ontwikkeling van de loonkosten te beheersen t.a.v. drie landen: Frankrijk, Duitsland en Nederland.

Het secretariaat van de CRB komt in dit verslag tegemoet aan die voorschriften door de gegevens m.b.t. de ontwikkeling van de loonkosten in België en in de drie referentielanden alsook de elementen die deze gegevens onderbouwen te publiceren.

Dit verslag bestaat uit 6 delen. De eerste twee bevatten de tabellen met de ontwikkeling van de loonkloof tussen België en de buurlanden van 1996 tot 2014 en de verwachte ontwikkeling ervan in 2015-2016. Het derde vergelijkt de verschillende economische vooruitzichten die de beschikbare loonprognoses in de referentielanden onderbouwen. Het vierde en het vijfde deel analyseren de conjuncturele context van België en de onzekerheden die ermee zijn verbonden. Het zesde schetst de recente loonontwikkeling en de context van de loononderhandelingen in de drie referentielanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland).

1 Technisch verslag over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling

1.1 Ontwikkeling van de loonkloof tussen België en de referentielanden in de periode 1996-2014

Tabel 1-1: Ontwikkeling van de loonkloof en uitsplitsing tussen de groei van de uurloonkosten in de privésector

II. Uurloonkostenontwikkeling in de privésector	1996	2006	2010	2013	2014
Index (1996=100) van de relatieve loonkostenontwikkeling : België / Gemid. 3 in de privésector ⁽¹⁾	100,0	101,2	104,2	104,1	102,9
Gemiddelde 3 ⁽¹⁾	100,0	127,0	137,8	148,9	151,6
België ⁽¹⁾	100,0	128,5	143,5	155,0	156,0
	<i>Gemiddelde jaargroei per periode</i>				
Uurloonkosten in de privésector ⁽¹⁾	2,5%	2,8%	2,6%	0,7%	
waarvan : -indexering ⁽²⁾	1,7%	2,0%	2,4%	0,8%	
- bruto-uurlonen buiten indexering	0,8%	0,4%	0,2%	0,0%	
- effect van de sociale werkgeversbijdragen ⁽³⁾	0,0%	0,4%	0,0%	-0,1%	
waarvan :					
- betaald aan overheid	-0,1%	0,2%	0,1%	-0,2%	
- betaald aan privésector	0,1%	0,2%	-0,1%	-0,1%	
- toegerekende bijdragen ⁽⁴⁾	0,0%	0,1%	0,0%	0,2%	
⁽¹⁾ Tijdreeks (1996-2014): bron Nationale Rekeningen.					
⁽²⁾ Tijdreeks (1996-2014): bron fod Werkgelegenheid.					
⁽³⁾ Groeiverschil tussen de uurloonkosten en het bruto-uurloon.					
⁽⁴⁾ Voornamelijk de gewaarborgde lonen (ziekte), ontslagvergoedingen en andere sociale voordelen (pensioenen die door de werkgever rechtstreeks aan de ex-werknemers worden betaald, gezinsbijslagen,...)					

1.2 Verwachte ontwikkeling van de loonkloof in 2015-2016

1.2.1 Verwachte ontwikkeling van de uurloonkosten in de referentielanden¹

Tabel 1-2: Prognoses m.b.t. de loonkosten per persoon in de economie in haar geheel

	Nationale vooruitzichten			EC			Oeso			Nationale banken		
	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016
Duitsland	3,0%	2,5%	5,6%	2,9%	2,7%	5,7%	2,9%	2,8%	5,9%	2,8%	2,7%	5,6%
Nederland	1,0%	2,5%	3,5%	0,8%	1,7%	2,5%	0,2%	2,5%	2,6%			
Frankrijk	1,1%	1,6%	2,7%	0,8%	1,3%	2,1%	1,3%	2,1%	3,4%	1,1%	0,8%	1,9%

Tabel 1-3: Prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de economie in haar geheel

	Nationale vooruitzichten			EC			Oeso			Nationale banken		
	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016
Duitsland	2,5%	2,5%	5,1%	2,9%	2,7%	5,7%	2,9%	2,8%	5,9%	2,3%	2,6%	5,0%
Nederland	1,0%	2,5%	3,5%	0,8%	1,7%	2,5%	0,2%	2,5%	2,6%			
Frankrijk	1,1%	1,6%	2,7%	0,8%	1,3%	2,1%	1,2%	1,9%	3,2%	1,1%	0,8%	1,9%

Tabel 1-4: Prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de privésector

	Nationale vooruitzichten privé			EC privé			Oeso privé			NB		
	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016	2015	2016	2015-2016
Duitsland	2,5%	2,5%	5,1%	2,9%	2,7%	5,7%	2,9%	2,8%	5,9%	2,3%	2,6%	5,0%
Nederland	0,9%	2,5%	3,4%	0,6%	1,6%	2,2%	-0,2%	2,5%	2,3%	0,6%	2,5%	3,1%
Frankrijk	1,5%	2,0%	3,5%	1,0%	1,5%	2,5%	1,6%	2,4%	4,1%	1,4%	0,9%	2,3%
Gem. 3	2,0%	2,3%	4,3%	1,9%	2,1%	4,1%	2,1%	2,6%	4,8%	1,8%	2,0%	3,8%

Bronnen: JEF, CPB, DG Trésor, EC, Oeso, Bundesbank, DNB, Banque de France, berekeningen secretariaat CRB

¹ De methodologie waarop de loonprognoses steunen, wordt in detail beschreven in document CRB 2016-0246.

Tabel 1-5: Minimum- en maximumprognoses m.b.t. de stijging van de uurloonkosten in de privésector

2015-2016		
Min		
Duitsland	5,0%	Bundesbank
Nederland	2,2%	EC
Frankrijk	2,3%	Banque de France
<i>Gem. 3</i>	3,6%	
Max		
Duitsland	5,9%	Oeso
Nederland	3,4%	CPB
Frankrijk	4,1%	Oeso
<i>Gem. 3</i>	4,9%	
Oeso		
Duitsland	5,9%	
Nederland	2,3%	
Frankrijk	4,1%	
<i>Gem. 3</i>	4,8%	
Gem-3		
Max-Min	1,2%	
Max-Oeso	0,1%	
Oeso-Min	1,1%	

1.2.2 Verwachte ontwikkeling van de uurloonkosten in België

Tabel 1-6: Prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de privésector in België (Oeso en NBB)

	2015	2016	2015-2016
Oeso			
Uurloonkosten privésector	-0,1%	0,5%	0,4%
NBB			
Uurloonkosten privésector	0,3%	0,1%	0,4%

Tabel 1-7: Uitsplitsing van de prognoses m.b.t. de uurloonkosten in de privésector in België volgens de vooruitzichten van de NBB

	2015	2016	2015-2016
NBB			
Uurloonkosten privésector	0,3%	0,1%	0,4%
Bruto-uurlonen excl. indexering	0,4%	0,8%	1,2%
Verschuiving van de lonen	0,4%	0,1%	0,5%
Effect van de bijdragen	-0,2%	-1,1%	-1,3%
Indexering	0,1%	0,4%	0,6%

1.2.3 Verwachte ontwikkeling van de loonkloof in 2015-2016

Tabel 1-8: Verwachte ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector in België en gemiddeld in de drie referentielanden/actualisering van de loonkloof

	2014	2015	2016
Gem-3			
Oeso	151,6	154,8	158,9
Secretariaat	151,6	154,3	157,2
België			
Oeso	156,0	155,8	156,6
Secretariaat	156,0	156,6	156,7
België/Gem-3			
Oeso	102,9	100,7	98,6
Secretariaat	102,9	101,5	99,7

1.3 Onderscheid tussen groeiscenario's per instelling

Dit deel heeft tot doel informatie aan te leveren die de sociale gesprekspartners moet helpen bij de opvolging van de loonontwikkelingen in België en de drie buurlanden. Vooreerst bekijken we de groeiscenario's per instelling om te weten of verschillen in hun conjuncturele vooruitzichten zouden kunnen leiden tot uiteenlopende loonvooruitzichten. Daarbij wordt gefocust op de verschillen tussen de conjuncturele factoren die een invloed hebben op de loonontwikkelingen, m.n. de groei van het bbp, de werkloosheidsgraad en de inflatie. Deze informatie moet het secretariaat toelaten om inzicht te verwerven in de mate waarin verschillen tussen de loonvooruitzichten per instelling voortkomen uit uiteenlopende conjuncturele scenario's. In het volgende deel gaan we in op de internationale conjunctuur en de positionering van België hiertegenover. In een derde en laatste deel overlopen we de belangrijkste risicofactoren die een afwijking van de geraamde trajecten voor België kunnen veroorzaken.

Internationale context

In dit deel willen we achterhalen of er tussen de economische vooruitzichten van elke instelling significante verschillen bestaan. De vooruitzichten kunnen variëren per instelling omdat zij verschillende hypothesen hanteren.

Tabel 1-9: Hypothesen m.b.t. de olieprijs en de wisselkoers per instelling

		Nationale						
		JEF	CPB	DG Trésor	banken	FPB	Oeso	EC
Olieprijs (Brent, USD/vat)	2014	-	99	100	98,9*	99	99	99,7
	2015	54	57,2	57	53,8*	52	54,1	54,8
	2016	51	60,1	55	52,2	48,9	50	54,2
Wisselkoers USD/EUR	2014	-	1,33	1,33	1,33	1,33	1,33	1,33
	2015	1,12	1,10	1,11	1,11	1,13	1,12	1,12
	2016	1,12	1,09	1,10	1,09	1,15	1,12	1,13

* De Bundesbank schat de prijs van een vat ruwe aardolie (Brent) in 2014 op 99,4 USD en op 54,3 USD in 2015 en de DNB schat de prijs op resp. 99,3 en 54,0 USD/vat.

Bronnen: Centraal Planbureau (CPB, 15/09/2015), DG Trésor (06/10/2015), Joint Economic Forecast (JEF, 08/10/2015), Europese Commissie (EC, 05/11/2015), Oeso (09/11/2015), Banque de France (BdF, 04/12/2015), Nationale Bank van België (NBB, 04/12/2015), De Nederlandsche Bank (DNB, 04/12/2015), Bundesbank (04/12/2015)

Tabel 1-9 toont de hypothesen t.a.v. de olieprijs en wisselkoers per instelling. We zien hoezeer de olieprijs en wisselkoers van de euro zakten in 2015². Er zijn geen grote verschillen tussen de verschillende vooruitzichten, behalve dat het CPB als enige instelling een toename verwacht van de olieprijs in 2016.

In Tabel 1-10 zien we de economische vooruitzichten per instelling voor de eurozone. Het is duidelijk dat de ramingen erg weinig verschillen per instelling. Enkel de vooruitzichten van het CPB vertonen een noemenswaardige afwijking, aangezien ze in vergelijking met de andere instellingen de laagste groei van het bbp verwachten in 2015 en een sterkere groei van het bbp en van de inflatie in 2016³. Zij

² De geschatte daling van de olieprijs (Brent in USD) in 2015 varieert van -42,2% (CPB) tot -45,6% (Nationale banken); voor de wisselkoers betreft het -15,8% (EC) tot -17,3% (CPB)

³ Naast een stijgende olieprijs in 2016 lijkt het CPB een sterker effect te verwachten van het ECB-programma van kwantitatieve verruiming, dat via de daardoor veroorzaakte depreciatie van de euro voor een geleidelijke toename van de inflatie zou zorgen.

maken echter dezelfde analyse als de andere instellingen, nl. dat de economie in de eurozone de komende periode verder zou verbeteren. Het herstel wordt initieel ondersteund door de lage olieprijs, de gedeprecieerde euro, de aanhoudende monetaire stimuli en een fiscaal beleid dat niet langer weegt op de groei. Gaandeweg zouden obstakels voor groei zoals het hoge schuldniveau van gezinnen, bedrijven en overheden kleiner worden en factoren zoals een aantrekkende wereldwijde groei en wereldhandel zouden de economie verder ondersteunen. Daarnaast zou de inflatie in 2015 vertragen t.o.v. 2014 maar opnieuw versnellen in 2016, wanneer het effect van de lage olie- en grondstoffenprijzen wegebt.

Tabel 1-10: Vergelijking tussen de groeiscenario's voor de eurozone per instelling

	2014			2015			2016		
	Bbp volume, groei	Inflatie (GICP)	Werkloosheidsgraad	Bbp volume, groei	Inflatie (GICP)	Werkloosheidsgraad	Bbp volume, groei	Inflatie (GICP)	Werkloosheidsgraad
Oeso	0,9%	0,4%	11,5%	1,5%	0,1%	10,9%	1,8%	0,9%	10,4%
EC	0,9%	0,4%	11,6%	1,6%	0,1%	11,0%	1,8%	1,0%	10,6%
JEF	0,9%	0,4%	11,6%	1,5%	0,1%	11,0%	1,6%	1,0%	10,5%
CPB	0,9%	0,5%	-	1,3%	0,2%	-	1,9%	1,3%	-
DG Trésor	0,8%	0,4%	-	1,5%	0,2%	-	1,8%	1,1%	-
Nationale banken	0,9%	0,4%	11,6%	1,5%	0,1%	11,0%	1,7%	1,0%	10,5%

Bronnen: CPB (15/09/2015), DG Trésor (06/10/2015), JEF (08/10/2015), EC (05/11/2015), Oeso (09/11/2015), Banque de France (BdF, 04/12/2015), NBB (04/12/2015), DNB (04/12/2015), Bundesbank (04/12/2015)

Referentielanden

De verschillende instellingen maken dus een gemeenschappelijke analyse van de conjunctuur in de eurozone. We bekijken per land of er significante verschillen zijn tussen de vooruitzichten. Daartoe overlopen we in Tabel 1-11 per instelling de vooruitzichten van de groei en de belangrijkste variabelen die de loonontwikkeling beïnvloeden voor de drie referentielanden. Verder kijken we naar de ontwikkeling en niet naar het niveau van de werkloosheidsgraad⁴.

Concreet bekijken we of er landen zijn waarvoor één bron een versnelling van de groei ziet terwijl een andere een afkoeling ziet. Dergelijke uiteenlopende scenario's zouden immers een impact kunnen hebben op de loonramingen. Om te weten of een dergelijke afwijking een verschillend scenario vertegenwoordigt, bekijken we vervolgens of de corresponderende andere variabelen een coherente afwijking kennen, dus dat een versnellende bbp-groei ook gepaard gaat met een versnellende inflatie en/of productiviteitsgroei en/of een daling van de werkloosheidsgraad. Indien de afwijkingen coherent zijn, dan trachten we dit te verklaren en tot slot bekijken we of de loonramingen hierdoor ook effectief afwijken.

⁴ Het effect van de werkloosheidsgraad op de lonen is afhankelijk van zijn afstand tot de 'evenwichtswerkloosheid', i.e. het werkloosheidsniveau dat geen opwaartse of neerwaartse druk uitoefent op de loonontwikkeling. We veronderstellen dat de instellingen vergelijkbare inschattingen maken van de positie van elk land binnen de conjunctuurcyclus en dat zij dus per land een gelijke inschatting maken van de afstand tussen de feitelijke en de evenwichtswerkloosheid in 2014. Het effect van de werkloosheid op de lonen is dan afhankelijk van de mate waarin ze toe- of afneemt, en dus van de mate waarin ze naar het evenwichtsniveau toe evolueert. Daarom beschouwen we hier niet de verschillen tussen de geraamde werkloosheidsniveaus per instelling, maar wel die in de geraamde werkloosheidsontwikkeling.

Tabel 1-11: Indicatoren van de macro-economische context van de loonvooruitzichten

	2014				2015				2016			
	Nationale bronnen	Oeso	EC	Nationale banken	Nationale bronnen	Oeso	EC	Nationale banken	Nationale bronnen	Oeso	EC	Nationale banken
Duitsland												
Bbp volume, groei	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%	1,8%	1,5%	1,7%	1,7%	1,8%	1,8%	1,9%	1,8%
Werkloosheidsgraad	5,0%	5,0%	5,0%	6,7%	4,7%	4,6%	4,7%	6,4%	4,6%	4,6%	4,9%	6,4%
Inflatie (GICP)	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%	0,3%	0,1%	0,2%	0,2%	1,1%	1,0%	1,0%	1,1%
Arbeidsproductiviteit	0,4%	0,7%	0,7%	-	0,9%	1,1%	1,2%	-	1,1%	1,3%	1,3%	-
Nederland												
Bbp volume, groei	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%	2,0%	2,2%	2,0%	1,9%	2,4%	2,5%	2,1%	1,7%
Werkloosheidsgraad	7,4%	7,4%	7,4%	7,4%	6,9%	6,9%	6,9%	6,9%	6,7%	6,6%	6,6%	6,9%
Inflatie (GICP)	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,5%	0,3%	0,2%	0,3%	1,1%	1,3%	1,2%	0,7%
Arbeidsproductiviteit	1,8%	1,2%	1,3%	-	2,0%	1,4%	0,9%	-	1,7%	1,3%	1,0%	-
Frankrijk												
Bbp volume, groei	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	1,0%	1,1%	1,1%	1,2%	1,5%	1,3%	1,4%	1,4%
Werkloosheidsgraad	-	9,9%	10,3%	10,3%	-	10,0%	10,4%	10,2%	-	10,0%	10,4%	10,0%
Inflatie (GICP)	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	1,1%	1,0%	0,9%	1,0%
Arbeidsproductiviteit	-0,1%	-0,2%	-0,1%	-	0,7%	1,0%	0,7%	-	0,9%	1,2%	0,9%	-

Berekening arbeidsproductiviteit Oeso, EC & DG Trésor: per werkende; JEF: per arbeidsuur; CPB: per arbeidsjaar in de marktsector⁵ (bedrijven excl. zorg, delfstoffenwinning en vastgoedsector).

Bronnen: CPB (15/09/2015), DG Trésor (06/10/2015), JEF (08/10/2015), EC (05/11/2015), Oeso (09/11/2015), Banque de France (04/12/2015), DNB (04/12/2015), Bundesbank (04/12/2015)

Wat Duitsland betreft, ziet de Oeso als enige een vertraging van de bbp-groei in 2015 terwijl de andere instellingen een versnelling zien, met de JEF als grootste optimist. Echter, tegenover het sombere groeivoorzicht van de Oeso staat een sterkere daling van de werkloosheidsgraad dan volgens de andere bronnen en een snellere groei van de productiviteit zoals in de andere scenario's. De inflatie vertraagt in alle scenario's. Er kan dus geen sprake zijn van verschillende scenario's.

In 2016 zien al de bronnen de Duitse groei stagneren of licht aantrekken.

Elke instelling voorziet een sterk aantrekkende groei van het Nederlandse bbp in 2015.

Voor 2016 lopen de geraamde bbp-ontwikkelingen in Nederland sterk uiteen, aangezien de DNB een afkoeling verwacht tegenover een stevige versnelling volgens het CPB. De afkoeling volgens de DNB gaat ook gepaard met een stagnering van de werkloosheid tgv. een daling volgens de andere instellingen en de zwakste toename van de inflatie. Dit is het gevolg van een zwakkere toename van de overheidsconsumptie⁶ en een heviger vertraging van de investeringen volgens deze instelling. De afkoeling van de Nederlandse economie in 2016 volgens de DNB leidt niet tot een lagere verwachte loonstijging in dat jaar.

Ook voor Frankrijk veronderstellen al de instellingen een stevige versnelling van de groei in 2015, gevolgd door een verdere, doch zwakkere, versnelling in 2016.

⁵ Dat de arbeidsproductiviteit in 2016 sterker zou stijgen volgens het CPB kan worden verklaard door het gebruik van verschillende concepten. Het CPB vertrekt van de productie per arbeidsjaar in de marktsector terwijl de Oeso en de EC de productie per werknemer in de hele economie beschouwen. Het aantal arbeidsjaren per werkzaam persoon zou volgens het CPB afnemen met 0,1% in elk van de beschouwde jaren. Het is echter niet duidelijk in welke mate de rest van het verschil veroorzaakt wordt door een lagere productiviteitsgroei in de publieke sectoren dan in de marktsectoren. Een verschuiving van werkgelegenheid van de marktsector naar de minder productieve publieke sector is geen verklaring, aangezien het aantal arbeidsjaren in de marktsector volgens het CPB zou groeien met resp. 0,1%, 0,9% en 1,3% in 2014, 2015 en 2016 tgv. resp. -1,9%, -1,5% en 0,2% in de zorgsector en resp. -0,6%, 0,3% en -0,1% in de overheidssector.

⁶ De DNB ziet, in tegenstelling tot de andere instellingen, al een toename van de overheidsconsumptie in 2015, gekoppeld aan de opvang van asielzoekers.

De Belgische lonen worden bepaald door de ontwikkeling van de inflatie via het indexatiemechanisme en door de ontwikkeling van de werknemers- en werkgeversbelastingen. Doordat de vooruitzichten van het FPB, die dateren van begin september 2015, geen rekening houden met de regeringsmaatregelen die in juli werden aangekondigd in het kader van de federale begrotingsopmaak en van de taxshift, zoals de verhoging van de btw op elektriciteit, en doordat zij geen rekening konden houden met de nieuwe nationale rekeningen die op 30 september werden gepubliceerd, kiezen we ervoor om deze bron niet te gebruiken voor de analyse van de loonontwikkelingen in België.

Tabel 1-12: Jaarlijkse groei van het bbp in volume, werkloosheidsgraad en inflatie, ramingen per instelling (in %)

		Oeso	EC	NBB
Groeï bbp	2014	1,3%	1,3%	1,3%
	2015	1,3%	1,3%	1,4%
	2016	1,5%	1,3%	1,3%
Werkloosheidsgraad	2014	8,5%	8,5%	8,6%
	2015	8,7%	8,6%	8,7%
	2016	8,6%	8,4%	8,4%
Inflatie (GICP)	2014	0,5%	0,5%	0,5%
	2015	0,6%	0,6%	0,6%
	2016	1,3%	1,7%	1,9%
Arbeidsproductiviteit	2014	1,0%	1,0%	0,9%
	2015	0,6%	0,7%	0,6%
	2016	0,6%	0,6%	0,3%

Bronnen: Oeso, EC, NBB

1.4 Conjunctuur in België

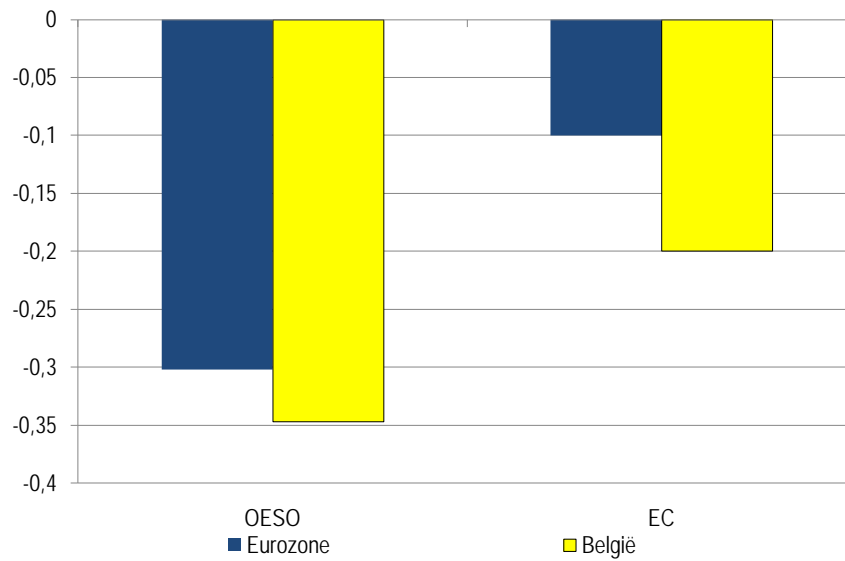
De drie conjunctuurinstituten verwachten een stabilisering van de groei in 2015 tegenover 2014 en alleen de Oeso voorspelt een zeer kleine versnelling in 2016.

In 2015 en 2016 zou de conjunctuur in België afwijken van die in de buurlanden. Terwijl zij een versnelling zien van hun economische groei, zou die in België immers stagneren⁷. Daarnaast zou de groei in België zwakker zijn dan in Nederland en Duitsland, maar sterker dan in Frankrijk.

De Belgische economie mag dan wel enigszins achterblijven in de herneming van de economie tgv. de buurlanden, als kleine, open economie blijft ze sterk afhankelijk van de internationale context. Zo illustreert Grafiek 1-1 dat de vooruitzichten voor de Belgische economie neerwaarts werden herzien ingevolge het vertraagde internationale herstel.

⁷ Met uitzondering van de projectie van de Bundesbank voor Duitsland en van de Oeso voor België.

Grafiek 1-1: Herziening vooruitzichten bbp-groei in 2016 sinds midden 2015 (in procentpunten)

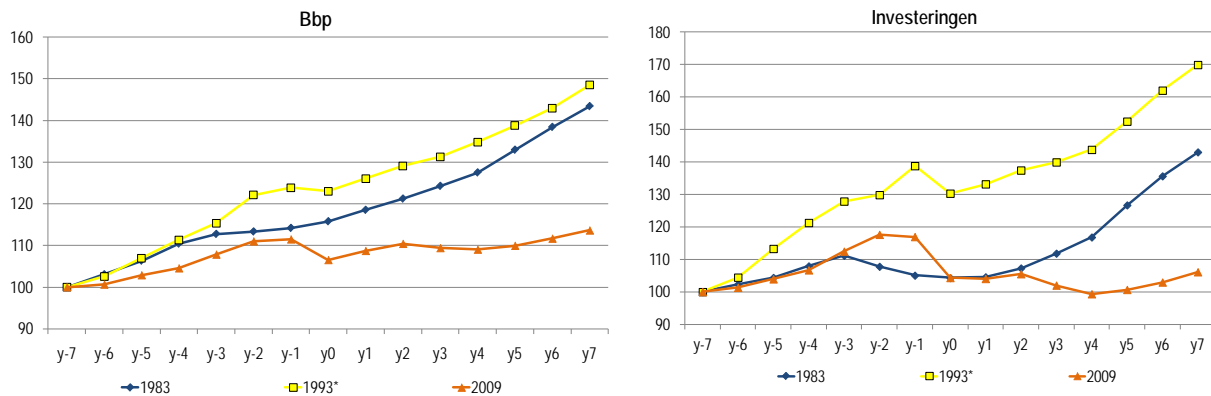

Bronnen: Oeso en EC

De vraag is nu hoe het herstel in de eurozone eruitziet. Zoals blijkt uit Grafiek 1-2, blijft dit langzamer verlopen dan bij eerdere recessies, maar ook langzamer dan in andere geavanceerde economieën. De belangrijkste reden hiervoor zijn de slabakkende investeringen. In tegenstelling tot bij vorige recessies, werd de inzinking van de niet-residentiële investeringen bij de start van de recessie niet gevolgd door een stevig herstel. De residentiële investeringen in de eurozone herstellen ook trager dan na de recessie in 1992-93 en dan in andere geavanceerde landen, maar in een gelijkaardig tempo als na de recessie van begin de jaren 1980. De eerste reden voor de erg zwakke investeringen is de stroeve kredietverlening. Daarnaast weegt een schuldniveau dat nog steeds erg hoog is in de private sector op de investeringen. Tot slot zou ook een lagere groei van de potentiële output dan in het verleden investeren ontmoedigen.

Daarnaast zou de bbp-groei in de eurozone lager uitkomen dan midden 2014 was verwacht ten gevolge van een lager dan verwachte groei in China en andere opkomende landen. Daartegenover staat dat de groei in de geavanceerde economieën geleidelijk breder en sterker wordt.

Grafiek 1-2: Vergelijking herstel bbp en investeringen in volume na verschillende grote recessies in de eurozone-12 (y-7 = 100)

*Vanaf 1991 zijn de cijfers van voormalig Oost-Duitsland meegeteld.

Bron: Ameco

De Belgische economie zou profiteren van het langzame herstel in de eurozone, zodat de netto-export in 2016 de belangrijkste motor van de Belgische groei zou worden. Ook een verbeterd prijsconcurrentievermogen zou hiertoe bijdragen. Dat de Belgische economie desondanks geen versnelling van de groei zou kennen, komt door de vertraging van de private consumptie vanwege het verdwijnen van de koopkrachttoename die zich dankzij de olieprijsdaling had voorgedaan en door de zwakkere groei van de gezinsinkomens als gevolg van het loonmatigingsbeleid. De genomen maatregelen in het kader van de taxshift treden in werking in 2016 en hebben tot doel het concurrentievermogen van de ondernemingen en de koopkracht te verhogen. Op termijn zou dit de Belgische groei kunnen stimuleren. Volgens de EC en de NBB zorgt de mogelijkheid van een krachtige binnenlandse vraag voor een opwaartse vertekening van de risico's t.a.v. het groeiscenario voor België, waarmee we aanbelden bij het volgende deel.

1.5 Risico's en onzekerheden

In dit deel overlopen we een aantal scenario's die een afwijking van de hierboven weergegeven vooruitzichten voor België zouden kunnen veroorzaken. Aangezien de Belgische economie sterk afhankelijk is van de internationale context, zijn de risico's voor de groei in de eurozone grotendeels dezelfde als die voor de Belgische groei. Zoals ook blijkt uit de Grafiek 2-2 in de bijlage, wordt de kans op onverwachte neerwaartse ontwikkelingen groter geacht dan de kans op een verdere verbetering.

In de loop van 2015 viel de groei van de wereldhandel onverwacht sterk terug, deels ten gevolge van de lagere groei in een aantal opkomende economieën. In de naoorlogse geschiedenis ging een dergelijke terugval steeds gepaard met een neergang van de wereldwijde groei. Een herhaling van dit scenario valt niet uit te sluiten. De stagnerende wereldhandel is deels het gevolg van de lagere groei in een aantal opkomende economieën.

Een sterkere dan verwachte terugval van de groei in de opkomende landen zou wegen op de vooruitzichten. Dit zou kunnen voorkomen indien zij geconfronteerd worden met een kapitaalvlucht als reactie op een normalisering van het soepele monetair beleid in de VS. Zeker de grondstoffenexporterende landen zijn hiervoor gevoelig, aangezien hun exportinkomsten sterk achteruitgingen vanwege de gedaalde grondstoffenprijzen. Ook een harde landing van de Chinese economie behoort tot de mogelijkheden. De Chinese economie ondergaat momenteel een structurele overgang naar een meer consumptiegedreven groei met bovendien een conjuncturele vertraging als gevolg van een hoge schuldenlast van ondernemingen en lokale overheden, overcapaciteit in de industrie en gesprongen zeepbellen op aandelen- en vastgoedmarkten. De verschillende instellingen houden al rekening met een verzwakking van de Chinese economie (Tabel 1-13), maar een aanzienlijk lagere groei valt niet uit te sluiten. Hoewel vooral de opkomende landen en grondstoffenexporteurs hier de effecten van zouden voelen, zou ook de eurozone gevolgen ondervinden via de uitvoer, de activiteiten van dochterondernemingen en de financiële banden met China. Volgens een simulatie van de EC zou een 1 procentpunt lager dan voorziene Chinese groei in 2016 het bbp in de eurozone verlagen met 0,2 procentpunt in datzelfde jaar. Ook de Oeso simuleerde een sterker dan voorziene vertraging van de Chinese economie, meer bepaald een daling van de Chinese binnenlandse vraag met 2 procentpunten in 2016. Deze zou de groei van de eurozone met 0,59 procentpunt verlagen in 2016⁸. In een alternatief scenario, waarbij de daling van de Chinese binnenlandse vraag met 2 procentpunten bijkomende schokken zou creëren in de vorm van 0,25 procentpunt lagere LT-interestvoeten en 15% lagere olie- en grondstoffenprijzen, zou de eurozone een 0,38 procentpunt lagere groei kennen dan in het referentiescenario. Redenen voor de al bij al beperkte impact van een mogelijke harde landing in China op de Europese groei zijn de relatief lage uitvoer van de eurozone naar China en de geringe financiële banden met dit land, dat een vrij gesloten financiële markt heeft. Een sterker dan verwachte vertraging van de opkomende landen zou het herstel van de eurozone dus verzwakken, maar niet ondermijnen.

Tabel 1-13: Ramingen jaarlijkse bbp-groei in China per instelling (in %)

	Oeso	EC	NBB
2014	8,2	7,4	7,4
2015	6,3	6,8	6,8
2016	6,5	6,5	6,5

Bronnen: Oeso en EC

De Europese financiële markten zijn nog steeds niet geheel bekomen van de financiële crisis en van de aanslepende problemen in Griekenland, en blijven dus kwetsbaar. De vermelde normalisering van het Amerikaanse monetair beleid zou hier bv. kunnen leiden tot nieuwe financiële omwentelingen, al is deze kans vrij klein vanwege de zeer voorzichtige communicatie door de Amerikaanse en Europese centrale banken⁹. De belangrijkste reden voor de blijvende kwetsbaarheid van de financiële markten in de eurozone, die ook de kredietverlening belemmert, is het nog steeds hoge schuldniveau van banken, gezinnen en niet-financiële ondernemingen. Gezinnen en bedrijven zouden bv. moeite kunnen hebben om leningen af te lossen, temeer indien de inflatie erg laag zou blijven. Deze onzekerheden creëren heel wat onduidelijkheid omtrent het toekomstige verloop van de investeringen, wat zich vertaalt in vrij uiteenlopende vooruitzichten per instelling.

⁸ De groei in de eurozone zou vooral worden geraakt doordat het scenario ervan uitgaat dat dit zou leiden tot de volgende financiële schokken: een daling van de wereldwijde aandelenprijzen met 15% en een toename van de risicopremies op eigen vermogen en investeringen in alle landen met 0,5 procentpunt.

⁹ Al de instellingen verwachten een normalisering van het Amerikaanse rentebeleid. De Oeso verwacht bv. een geleidelijke optrekking van de basisrente van de huidige 0,25% naar 2% tussen december 2015 en december 2017.

Een andere factor, naast mogelijke financiële ontwikkelingen, die bijdraagt tot onzekerheid omtrent de investeringen is de mogelijkheid van oplopende politieke spanningen in Europa. Zo zouden spanningen rond de asielcrisis, het Britse referendum over het EU-lidmaatschap of een escalatie van het conflict in Oekraïne het investeringsklimaat kunnen schaden.

Hoewel deze globaal minder waarschijnlijk worden geacht, zijn er ook enkele ontwikkelingen die zouden kunnen leiden tot een hoger dan verwachte groei in de eurozone. Een sterkere herneming van de wereldwijde vraag en handel behoort tot de mogelijkheden. Daarnaast is het mogelijk dat de genomen en geplande fiscale en structurele maatregelen of het Investeringsplan voor Europa de groei hier een extra impuls geven.

De inflatievooruitzichten zijn eveneens erg onzeker. Dit komt o.m. door de onzekere omvang van de outputgap voor de eurozone. De onzekerheid is ook gekoppeld aan de grondstoffenprijzen. Deze zouden lager kunnen uitvallen dan verwacht, bv. als de groei in de opkomende markten zou tegenvallen, maar een sterker dan verwachte toename van de wereldwijde vraag of intensifiërende geopolitieke spanningen zouden dan weer tot een sterkere prijsstijging kunnen leiden. Ingeval een strakker monetair beleid in de VS de financiële markten wereldwijd zou destabiliseren, zou dit kunnen leiden tot een vlucht van kapitaal naar de veilig geachte eurozone, wat via een appreciatie van de euro de inflatie zou verminderen. Al bij al zouden de neerwaartse en de opwaartse risico's t.a.v. de inflatie in evenwicht zijn.

1.6 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in de referentielanden

Dit deel brengt de recente ontwikkelingen van het kader rond de loonvorming in België in kaart. De wet van 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, die de loonvorming omkadert, bepaalt immers dat de uurloonkosten (brutolonen en werkgeversbijdragen) zich in België in hetzelfde tempo moeten ontwikkelen als in de referentielanden (Duitsland, Nederland en Frankrijk)¹⁰. Het is dan ook interessant de recente ontwikkelingen van de overlegcontext en van de impact ervan op de collectieve onderhandelingen in die landen na te gaan, aangezien ze via de werking van de wet een indirecte weerslag zullen hebben op de Belgische loononderhandelingen.

In de drie bestudeerde landen vloeit de loonvorming voort uit een proces van collectief overleg dat verschilt van land tot land: systeem van sectorale pilotonderhandelingen in Duitsland; niet-bindende interprofessionele norm en mogelijke staatsinterventie in de loonvorming in Nederland. In Frankrijk is een sleutelvariabele om de resultaten van de loonvorming te begrijpen de ontwikkeling van het minimumloon (het Smic¹¹), dat hetzij automatisch, hetzij op initiatief van de regering wordt geherwaardeerd (zie punt over Frankrijk) en zo de ontwikkeling van alle lonen beïnvloedt.

¹⁰ Een grondige analyse van het institutionele kader en van de manier waarop de lonen in die landen worden gevormd, is te vinden in de nog te verschijnen documentatienota "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

¹¹ Zie het artikel "Het minimumloon in Frankrijk" in de Nieuwsbrief nr. 211.

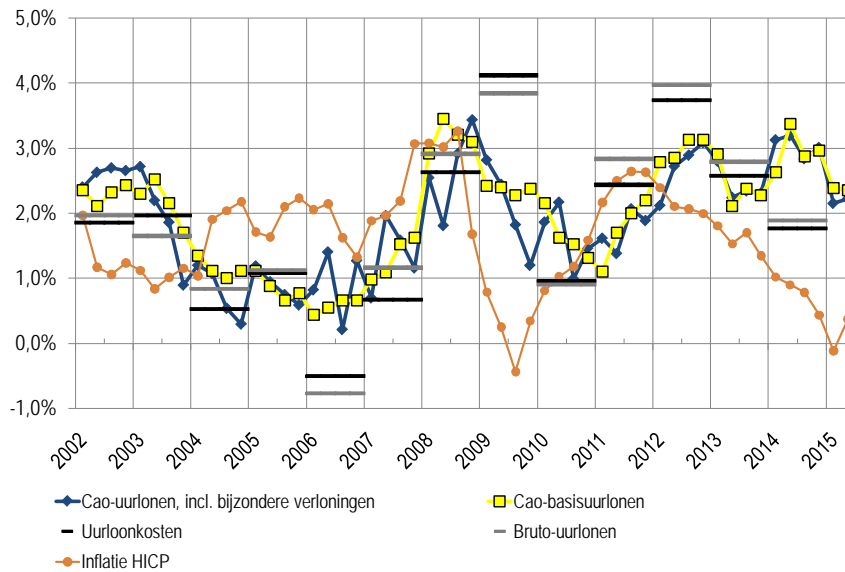
De navolgende paragrafen analyseren de wijzigingen van het institutionele kader van de loonvorming, van het wetgevende kader en van de werkgeversbijdragen alsook het economisch beleid (meer bepaald de aanbevelingen van de Europese Commissie binnen het raam van de macro-economische onevenwichtigheden en de toepassing ervan in de nationale hervormingsprogramma's). De ontwikkeling van deze variabelen moet in aanmerking worden genomen voor een goed begrip van de loonontwikkeling in de referentielanden en in het kader van de vooruitzichten ter zake.

1.6.1 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in Duitsland

In het begin van de jaren 2000 werd Duitsland gezien als "de zieke man van Europa": de hereniging had de productiviteitswinst en de groei vertraagd, terwijl de inflatie hoger lag en de loonkosten sterker stegen dan in de andere industrielanden, in een context van een aanzwellende werkloosheidsgraad. Aangezien het concurrentievermogen van de Duitse economie erop achteruitging, werden in de eerste helft van de jaren 2000 in tal van domeinen hervormingen uitgevoerd¹². In dat kader gebruikten de sociale gesprekspartners de kenmerken van het systeem van collectieve onderhandelingen om de loonontwikkeling te matigen van 2004 tot 2007 (Dustmann, Fitzenberg, Schönberg en Spitz-Oener, 2014). In die periode lag de stijging van de cao-lonen en van de brutolonen onder de inflatie, waardoor de reële cao-lonen en brutolonen daalden (zie grafiek). In 2008 liep de periode van forse loonmatigingen ten einde. Soms werd wel nog een negatieve reële groei van de cao-lonen opgetekend (in 2011 bv.), maar die was te wijten aan de atypische ontwikkeling van de inflatie. Sedert 2012 stabiliseert de nominale groei van de cao-lonen zich tussen 2 en 3%. De reële stijging (0,8% in 2013 en 2,2% in 2014) is toe te schrijven aan de sterke daling van de inflatie vanaf 2012. Deze daling heeft blijkbaar niet geleid tot een vertraagde groei van de nominale lonen, in tegenstelling tot wat werd waargenomen in de hele periode die in de onderstaande grafiek wordt bestudeerd, toen een daling (resp. stijging) van de inflatie met enige vertraging werd gevolgd door een daling (resp. stijging) van de lonen. Bij wijze van vergelijking bedroeg de gemiddelde reële jaargroei van de cao-lonen 0,4% in de periode 2008-2011, tegenover 1,4% in de periode 2012-2015.

¹² Voor gedetailleerde informatie over deze hervormingen verwijzen we naar de nota CRB 2013-0359.

Grafiek 1-3: Ontwikkeling van het uurloon in Duitsland, economie in haar geheel

Noot: De gegevens over de cao-lonen, de uurloonkosten en de brutolonen hebben betrekking op de economie in haar geheel.
Bronnen: Statistisches Bundesamt; Oeso; Eurostat; berekeningen secretariaat

In Duitsland worden de resultaten van de loononderhandelingen vastgelegd in sleutelakkoorden¹³ die worden gesloten in sleutelsectoren en -bedrijfstakingen die de onderhandelingen voor alle sectoren en regio's samen sturen. Zo werd in februari 2014 een akkoord gesloten in de chemische industrie, hetwelk voorzag in een verhoging van de cao-lonen met 3,7% over 14 maanden. Het tweede sleutelakkoord werd op 1 april, in een gespannen sociaal klimaat¹⁴, gesloten voor de (federale en lokale) openbare sector. Het voorzag in een verhoging van 3% (of ten minste 90 euro per maand) vanaf maart 2014, gevolgd door een verhoging van 2,4% vanaf maart 2015. Het akkoord geldt voor 24 maanden tot maart 2016. De in 2014 toegekende verhogingen van de cao-lonen bedroegen gemiddeld 5,1% (tegenover 5,9% in 2013) en bestreken een gemiddelde duur van 22,4 maanden (tegenover 22,8 in 2013). Dit percentage heeft betrekking op alle loonsverhogingen waarover in 2014 werd onderhandeld, incl. die welke ingingen in 2015 of later en excl. de forfaitaire en eenmalige betalingen. Gemiddeld op jaarbasis¹⁵ komt dit neer op 2,7% loonsverhoging (1,9% in reële termen). De verhogingen van de cao-lonen die werden ingeschreven in de cao's die in 2014 werden gesloten, gelden voor 38% van de werknemers die onder een cao vallen; de overige 62% valt onder loonsverhogingen die in 2013 of vroeger werden afgesproken. We wijzen erop dat de nieuwe verhogingen in 2014 (gemiddeld 2,7% op jaarbasis) onder de verhogingen lagen van langetermijnakkoorden die vroeger werden gesloten, maar nog doorwerkten in 2014 (gemiddeld 3,2% op jaarbasis) (Bispinck, WSI-Tarifarchiv¹⁶, 2015). Dit gegeven weerspiegelt klaarblijkelijk de inaanmerkingneming van de inflatiedaling in de cao's die in 2014 voor 2014 werden gesloten, tegenover de cao's die in 2013 voor 2014 werden gesloten.

¹³ Voor meer informatie over het institutionele kader van de loonvorming verwijzen we naar de nog te verschijnen documentatienota "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

¹⁴ In 2015 deed zich een bijzonder groot aantal sociale conflicten voor, met stakingsaanzeggingen tot gevolg.

¹⁵ 5,1% over gemiddeld 22,4 maanden komt neer op 2,7% op jaarbasis. Dit is de gemiddelde stijging van de cao-lonen over 12 maanden (van 2014 tot 2015 en van 2015 tot 2016).

¹⁶ Het jaarverslag van het WSI-Tarifarchiv synthetiseert de resultaten van de cao's die werden gesloten door de belangrijkste confederatie van vakbonden, de DGB (ruim 80% van de bij een vakbond aangesloten werknemers). Daarin staan de sectorale cao's en ook de ondernemings-cao's die betrekking hebben op minstens 1000 werknemers in voormalig West-Duitsland en 500 werknemers in voormalig Oost-Duitsland.

Volgens de eerste beschikbare gegevens van de onderhandelingsronde voor de periode 2015-2016 werd in februari 2015 een sleutelakkoord gesloten in de metaalindustrie m.b.t. een verhoging van de cao-lonen met 3,4% voor 15 maanden. In maart werd in de chemische industrie een sleutelakkoord over een verhoging van 2,8% voor 17 maanden gesloten (Bispinck, WSI-Tarifarchiv, 2015). Na de eerste tussentijdse stand van zaken die het WSI-Tarifarchiv halfweg de onderhandelingsronde (van januari tot juni 2015) heeft gemaakt, blijkt dat de verhogingen van de cao-lonen die tot dan in 2005 werden afgesproken 2,5% op jaarbasis bedragen. Deze eerste raming heeft alleen betrekking op de cao's die in de eerste helft van 2015 werden gesloten; vermits de onderhandelingen nog het hele jaar voortduren, kan het eindresultaat verschillen. Aangezien de inflatievooruitzichten voor 2015 0,5 tot 0,8% bedragen, zouden de reële lonen opnieuw met zowat 2% stijgen. De gemiddelde duur van de akkoorden die halfweg de ronde al werden gesloten, bedraagt 19,1 maanden (wat iets korter is dan tijdens de onderhandelingsronde van 2014).

We kunnen concluderen dat de periode van loonmatiging met de negatieve ontwikkeling van de reële cao-lonen wel degelijk achter de rug is. Sedert 2009 is de groei van de cao-lonen vrij stabiel (tussen 2 en 3% in nominale termen) en deze trend blijkt aan te houden. De daling van de inflatie komt evenwel niet tot uiting in de lonen, wat in het verleden wel het geval was: de reële lonen stijgen.

In september 2013 bereikte de coalitie van christendemocraten en sociaaldemocraten overeenstemming over de invoering van een wettelijk minimumloon op nationaal niveau¹⁷. De coalitie verantwoordde de invoering van dat minimumloon met twee argumenten: primo, de wil van de regering dat elke werknemer een fatsoenlijk loon ontvangt en, secundo, de daling van de dekkingsgraad van de cao's¹⁸. Het minimumloon trad in werking op 1 januari 2015 en bedraagt 8,50 euro bruto per uur. Hoewel het officieel van toepassing is sinds 1 januari 2015, wordt het minimumloon nog niet op alle bedrijfstakken toegepast, want de phasing-in gaat geleidelijk en verloopt als volgt: in 2015 is het minimumloon enkel van toepassing voor de werknemers die niet onder een cao vallen. Voor de anderen ligt het loon nu al op het niveau van het minimumloon of erboven, of zullen de sectorale onderhandelingen resulteren in een tijdschema voor de convergentie van hun bruto-uurloon naar 8,50 euro tegen uiterlijk 1 januari 2017. Zo werd in de vleessector en in de tak van de slachthuizen besloten dat het bruto-uurloon 7,75 euro zou bedragen op 1 juli 2014 en zou oplopen tot 8,60 euro in oktober 2015. Die geleidelijke tenuitvoerlegging doet zich ook voor in andere sectoren, waaronder de uitzendsector, de horeca, de bloemenhandel, de veiligheidssector, de kappers, de krantenbestellers enz. Sectorale afwijkingen zullen nog tot en met 2016 mogelijk zijn, maar het nationaal wettelijk minimumloon zal op alle sectoren – zonder uitzondering – van toepassing zijn vanaf 1 januari 2017. Er moet worden beklemtoond dat de "marginale" werkgelegenheidsvormen (bv. de mini-jobs, waarvan het loon beperkt is tot 450 euro/maand) eveneens onder het Duitse minimumloon vallen.

¹⁷ Zie het artikel "Het minimumloon in Duitsland" in de Nieuwsbrief nr. 212.

¹⁸ van 76% in 1995 tot 58% in 2012

Er werd verwacht dat het minimumloon vooral een impact zou hebben op bepaalde regio's, sectoren en werknemerscategorieën¹⁹. Zoals Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose (2015) onderstreept, wijzen de gegevens voor het tweede kwartaal van 2015 op een snellere ontwikkeling (dan in hetzelfde kwartaal van 2014) van de bruto-uurlonen van de laaggeschoolden (+3,3%) in vergelijking met die van het totale aantal werknemers (+2,7%). Deze vaststelling is nog duidelijker voor de laaggeschoolden die deeltijds werken: hun bruto-uurloon stijgt met 3,8%, tegenover +2% voor alle deeltijds samen. De invoering van het minimumloon heeft een grotere impact in het voormalige Oost-Duitsland, waar het alle sectoren en de hele loonstructuur raakt: daar is zelfs het loon van de hooggeschoolden veel forser gestegen dan het jaar voordien en in vergelijking met het loon van de hooggeschoolden in het voormalige West-Duitsland tijdens dezelfde periode. We wijzen erop dat ook de mini-jobs de invloed van de invoering van het minimumloon ondervinden. Uit het jaarverslag van de Bundesbank blijkt dat het aantal mini-jobs sinds begin 2015 fors is gedaald en dat het aantal banen die zijn onderworpen aan sociale bijdragen toeneemt, vooral in de dienstensectoren die een hoger dan gemiddeld percentage werknemers met een laag loon en deeltijds in dienst hebben. Zo is de bijdrageplichtige werkgelegenheid in de groot- en kleinhandel, de hotel- en restaurantsector, de transport- en opslagsector en andere dienstensectoren dubbel zo veel gestegen als tijdens vergelijkbare periodes in de twee voorgaande jaren. In haar verslag interpreteert de Bundesbank dit als een reactie van de ondernemingen op de invoering van het minimumloon (Bundesbank, 2015).

Het is nog niet mogelijk de precieze totale impact van de invoering van het minimumloon op de ontwikkeling van de loonkosten te beoordelen omdat de maatregel nog te recent is. Dit vraagstuk zal evenwel worden opgevolgd in de volgende Technische verslagen.

Zowel in 2013 als in 2014 raadde de Europese Commissie Duitsland in haar aanbevelingen²⁰ over de lonen aan de omstandigheden te vrijwaren waarbij de stijging van de lonen de binnenlandse vraag kon ondersteunen en daartoe de hoge belastingen en sociale bijdragen - met name op de lage lonen - te verlagen. De aanbevelingen van de Europese Commissie van juli 2015 onderstrepen nogmaals de noodzaak om de hoge belastingen en sociale bijdragen op de lage lonen te drukken (Europese Commissie, 2015a). In haar Nationaal Hervormingsprogramma van 2015 legt de Duitse regering evenwel uit dat ze haar belastingstelsel adequaat vindt en stelt ze geen enkele maatregel voor om tegemoet te komen aan de aanbevelingen van de Commissie ter zake (Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 2015).

¹⁹ Zie het artikel "Het minimumloon in Duitsland" in de Nieuwsbrief nr. 212.

²⁰ De lidstaten moeten die aanbevelingen in aanmerking nemen in de beslissingen die ze zullen nemen omtrent de begrotingen, de structurele hervormingen en de sociale en werkgelegenheidsmaatregelen.

Aangezien de cao's vaak afwijkingsclausules²¹ m.b.t. de lonen bevatten en er te weinig studies beschikbaar zijn in die materie, is het interessant de ontwikkeling van de cao-lonen en die van de brutolonen naast elkaar te leggen om na te gaan of de gegevens m.b.t. de ontwikkeling van de cao-lonen de ontwikkeling van de effectieve lonen²² niet overschatten en aldus onze conclusies over de trendmatige ontwikkeling van de loonkosten niet scheeftrekken. Tabel 1-14 geeft een overzicht van de ontwikkeling van de loondrift (verschil tussen de groei van de bruto-uurlonen en de groei van de cao-uurlonen) in Duitsland sedert 1996.

Uit de Tabel 1-14 blijkt dat de loondrift afwisselend positief en negatief is geweest tijdens de bestudeerde periode. Meer precies was hij negatief in de loonmatigingsperiode 2004-2007 (gemiddeld -0,4% op jaarbasis). Hij was ook negatief in 2010 (impact van de crisis?) en in 2014. Dit betekent dat de effectieve lonen in die periodes minder snel stegen dan de cao-lonen. De loondrift werd weer positief in de eerste twee kwartalen van 2015 (zie kadertekst over de keuze van de bron voor de kwartaalgegevens). Er is dus voorzichtigheid inzake loonprognoses geboden, want deze steunen op de trendmatige ontwikkeling van de cao-lonen. Er moet worden gewacht op gegevens over een ruimere tijdspanne om conclusies te kunnen trekken over de impact van de invoering van het minimumloon op de loondrift.

Tabel 1-14: Loondrift in Duitsland, economie in haar geheel, 1996-2014

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015q1	2015q2
Groei van de cao-lonen	1,4%	1,9%	2,9%	2,1%	2,1%	2,6%	1,9%	0,8%	0,9%	0,9%	1,4%	2,7%	2,1%	1,6%	1,7%	2,7%	2,4%	3,0%	2,4%	2,4%
Groei van de bruto-uurlonen	1,0%	1,4%	2,5%	2,9%	2,8%	2,0%	1,6%	0,8%	1,1%	-0,8%	1,2%	2,9%	3,8%	0,9%	2,8%	4,0%	2,8%	1,9%	2,5%	2,8%
Loondrift	-0,4%	-0,4%	-0,4%	0,8%	0,7%	-0,6%	-0,3%	0,1%	0,3%	-1,7%	-0,2%	0,2%	1,7%	-0,7%	1,1%	1,2%	0,4%	-1,1%	0,1%	0,4%

Noot: De loondrift wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de ontwikkeling van de bruto-uurlonen en de ontwikkeling van de cao-lonen. De driemaandelijke groeicijfers worden berekend in vergelijking met het kwartaal van het jaar voordien. De jaarlijkse gegevens van de bruto-uurlonen hebben betrekking op de economie in haar geheel uit een oogpunt van samenhang met het waarnemingsgebied van het indexcijfer van de Duitse cao-lonen.

Bronnen: Bundesbank, DESTATIS, Eurostat, berekeningen secretariaat CRB

²¹ De afwijkingsclausules worden meer in detail behandeld in de te verschijnen documentatienota "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

²² Onderstreept moet worden dat de weging van het Duitse indexcijfer, in tegenstelling met die van het indexcijfer van de cao-lonen in België, representatief is voor de ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur volgens bedrijfstak (zie de Nieuwsbrief nr. 187 voor meer details). Als de ontwikkeling van de bruto-uurlonen wordt beïnvloed door een effect van sectorale samenstelling (omdat ze de ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur uit de nationale rekeningen volgen), zal dat effect dus ook een invloed hebben op het indexcijfer van de cao-lonen.

Kader 1-1: Keuze van de bron voor de kwartaalgegevens m.b.t. de bruto-uurlonen

Er bestaan twee soorten van gegevens voor de raming van de driemaandelijke ontwikkeling van de bruto-uurlonen: de nationale rekeningen die worden gepubliceerd door de nationale instituten voor de statistiek en het indexcijfer van de arbeidskosten dat wordt gepubliceerd door Eurostat.

Het indexcijfer van de arbeidskosten is een door Eurostat gepubliceerde conjunctuurindicator die als doel heeft snel informatie te krijgen over de ontwikkeling van de uurloonkosten. Het is, afhankelijk van de lidstaten, gebaseerd op hetzij enquêtegegevens, hetzij administratieve gegevens. De nationale rekeningen zijn voornamelijk op administratieve gegevens gestoeld.

Het nadeel van het indexcijfer van de arbeidskosten is dat de lidstaten, teneinde de door Eurostat opgelegde termijnen na te leven, verplicht zijn de gegevens binnen een zeer korte tijd aan Eurostat te verstrekken, wat de kwaliteit van de gegevens aantast (ze kunnen bv. niet-representatief zijn). Bovendien worden de gegevens, in tegenstelling met die van de nationale rekeningen, niet herzien wanneer vollediger informatie beschikbaar is²³.

Gelet op de minder goede kwaliteit van de gegevens m.b.t. het indexcijfer van de arbeidskosten en op de waargenomen verschillen tussen beide reeksen, kiezen we voor de kwartaalgegevens van de nationale rekeningen. Een reden te meer hiervoor is dat, tijdens de redactie van dit verslag, het indexcijfer van de arbeidskosten geen recentere informatie bevat dan de Duitse driemaandelijke nationale rekeningen.

1.6.2 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in Nederland

Bij het begin van de jaren 80 stond de Nederlandse economie voor een groot competitiviteitsprobleem. Als reactie daarop werden de akkoorden van Wassenaar (1982) gesloten, die het rechtskader van het collectieve overleg hervormden en een forse loonmatiging oplegden²⁴. Zo vermeed Nederland de devaluatie (Borghans en Kriechel, 2007, blz. 3). Binnen dat nieuwe kader werden regelmatig tripartiete sociale pacten gesloten om onder meer de loonontwikkeling in goede banen te leiden. Dit was het geval in de jaren negentig: naar aanleiding van de economische vertraging van 1992-1993 werden twee akkoorden gesloten: "Een adempauze" in 1993 en "Een nieuwe koers" in 1994 (de Beer, 2009). Voorts sloten de regering en de sociale partners in november 2002 een sociaal pact dat de loonstijgingen in 2003 begrenste tot 2,5% in ruil voor verlagingen van belastingen en van sociale bijdragen door de regering. Het jaar daarop, in oktober 2003, spraken de regering en de sociale partners een reeks maatregelen af om de economische crisis te bestrijden, waaronder een bevrozing van de nominale lonen in 2004 en 2005 (van het Kaar, 2003). In maart 2009 werden de sociale partners en de regering, als reactie op de crisis, het eens over een aantal maatregelen²⁵, waaronder een loonmatiging die erin bestond dat de verhoging van de lonen de inflatie niet mocht overschrijden en de nominale lonen zelfs niet mochten stijgen ("de nullijn"). In april 2013 sloten de sociale gesprekspartners een nieuw tripartiet pact over de werkgelegenheid en de wegwerking van de

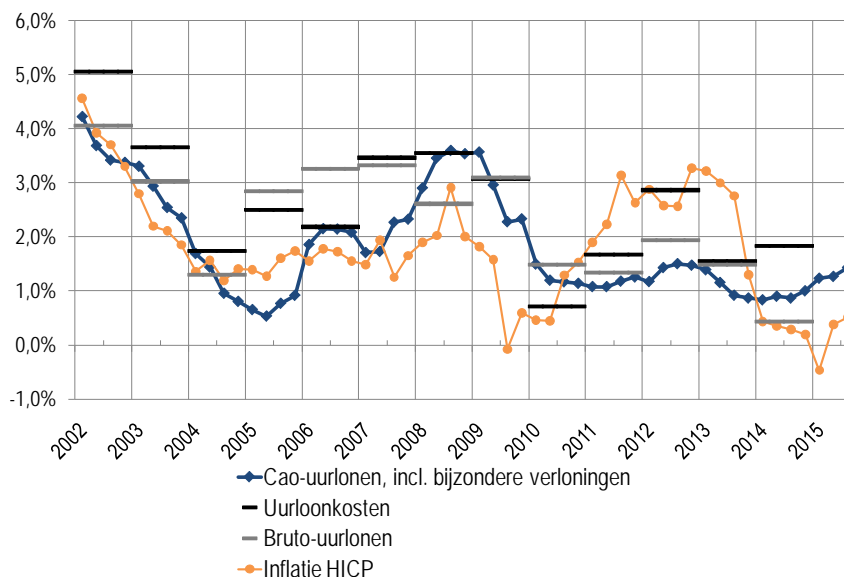
²³ Voor een gedetailleerde vergelijking tussen het indexcijfer van de arbeidskosten en de nationale rekeningen m.b.t. de Belgische gegevens verwijzen we naar de nota van het secretariaat met als referentie CRB 2012-0781.

²⁴ Voor meer informatie ter zake verwijzen we naar de nog te verschijnen nota "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

²⁵ "(vert.) In maart 2009 werd een tripartiet akkoord gesloten over een "pakket maatregelen" tegen de crisis. Het principe van loonmatiging, dat werd nageleefd tijdens de onderhandelingen die sedert het begin van het jaar werden gevoerd, zal worden behouden tot in 2012, waarbij het stijgingspercentage van de lonen de inflatie niet mag overschrijden" (Freyssinet, 2010, blz. 11).

werkloosheid. Het pact trad in werking in 2014 en de laatste maatregelen ervan worden ten uitvoer gelegd in 2016²⁶.

Grafiek 1-4: Ontwikkeling van het uurloon in Nederland, economie in haar geheel

Bronnen: CPB (2012), CBS, Oeso en berekeningen van het secretariaat

Noot: De gegevens over de cao-lonen, de uurloonkosten en de brutolonen hebben betrekking op de economie in haar geheel.

Van 2011 tot 2013 bedroeg de groei van de contractlonen (cao-lonen) in de marktsector²⁷ ongeveer 1%, waarmee hij onder de inflatie lag. Door de terugval van de inflatie in 2014 stegen de contractlonen voor het eerst in vier jaar in reële termen, ook al bleef de nominale groei zeer matig (gemiddelde 1% op jaarbasis). In het licht van de eerste beschikbare gegevens zou in 2015 dezelfde trend worden waargenomen. We wijzen erop dat de prijzen in 2014 veel minder stegen dan in 2013, toen de inflatie 2,5% bedroeg onder invloed van de btw-verhoging. De brutolonen in de marktsector stegen in 2014 met 0,4%, een kleinere stijging dan voor de contractlonen, wat een negatieve loondrift weerspiegelt. De uurloonkosten stegen meer dan de brutolonen als gevolg van de verhogingen van de werkgeversbijdragen (sociale bijdragen voor werkloosheids- en ziekteverzekering) (Centraal Planbureau, 2015).

Volgens de eerste beschikbare gegevens, die werden gepubliceerd in de "Macro Economische Verkenning 2016" van het Centraal Planbureau (2015) stijgen de contractlonen in de marktsector met 1,3% in 2015, wat sterk overeenstemt met de stijgingen die de voorbije twee jaar werden waargenomen. Voor 2016 verwacht het Centraal Planbureau een stijging van de contractlonen met 1,4%. Zowel voor 2015 als voor 2016 kan de vrij beperkte stijging van de contractlonen worden verklaard door de lage inflatie (vooral onder invloed van de energieproducten) en de hoge werkloosheid. De stijging van de contractlonen die voor 2015 en 2016 werd afgesproken, ligt met resp. 0,5 en 1,1% boven de inflatie. De contractlonen bij de overheid stijgen met 2,1% in 2015 en met 2,6% in 2016, wat aanzienlijk meer is dan de lonen in de marktsector. Deze stijgingen vloeien voort uit een in juli 2015 bereikt akkoord en volgen op jaren van beperkte loonsverhogingen in de openbare sector (nullijn van 2011 tot en met 2014). Wat de sociale bijdragen betreft, wijst de "Macro Economische

²⁶ nieuw ontslagstelsel

²⁷ Het concept marktsector van het CPB wordt omschreven als "de bedrijven in alle bedrijfstakken behalve overheid, gezondheids- en welzijnzorg, verhuur van en handel in onroerend goed en delfstoffenwinning"; dit stemt overeen met de Nace-codes S1-B-L-O-P-Q.

Verkenning 2016" op een daling in 2015 - hoofdzakelijk als gevolg van de verlaging van de pensioenbijdrage - en een stijging in 2016 onder invloed van de verhoging van de socialezekerheidspremies (Centraal Planbureau, 2015).

In haar laatste aanbevelingen van juli 2015 voor Nederland zegt de Europese Commissie niets over de lonen.

We concluderen dat de in 2014 ingezette trend van een vrij matige loonontwikkeling die evenwel de inflatie overstijgt blijkaar aanhoudt in 2015. Deze groei van de reële lonen - voor het eerst in vier jaar - en het einde van de bevrozing van de lonen bij de overheid verdienen zeker de aandacht.

1.6.3 Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in Frankrijk

Na de atypische ontwikkeling bij de overschakeling op de 35-urenweek (tussen 1999 en 2003) kende het basisuurloon een vrij stabiel verloop (+2 tot +3% in nominale termen) tot in 2010. Vanaf 2010 vertraagde de loondynamiek in Frankrijk: de bevrozing van de index in het openbaar ambt (vanaf 2010) en de strikte toepassing van de regels voor de herwaardering van het Smic²⁸ (behalve in 2012, toen twee herwaarderingen plaatsvonden, waarvan één in de vorm van een "coup de pouce") leidden ertoe dat de cao-lonen minder snel stegen dan de inflatie. Vanaf 2013 bleven de cao-lonen de tendens van de vorige drie jaar volgen (matige groei van gemiddeld 1 tot 2% op jaarbasis). In tegenstelling tot de voorgaande drie jaar stegen de cao-lonen evenwel meer dan de inflatie, die sinds 2012 geleidelijk daalde.

Kader 1-2: Het belang van het Smic in de analyse van de loonontwikkeling in Frankrijk

In deze kadertekst over de recente loonontwikkelingen in Frankrijk wordt vrij veel belang gehecht aan de verhogingen van het Smic (salaire minimum interprofessionnel de croissance), het Franse minimumloon.

In Frankrijk bestaat inderdaad een wettelijk brutominimumuurloon waaronder geen enkele werknemer mag worden bezoldigd (het Smic). In theorie kan het in drie gevallen worden verhoogd²⁹ (INSEE, 2013):

- Het wordt jaarlijks (op 1 januari) verhoogd in functie van de ontwikkeling van het maandelijkse indexcijfer van de consumptieprijzen (ICP), excl. tabak, voor de huishoudens van het eerste kwintiel van de verdeling van de levensstandaarden³⁰. Deze verhoging wordt vermeerderd met de helft van de groei van de koopkracht van het gemiddelde uurloon van de arbeiders en van de bedienden³¹.

²⁸ al sedert 2006

²⁹ De manier waarop werd op 1 januari 2014 herzien.

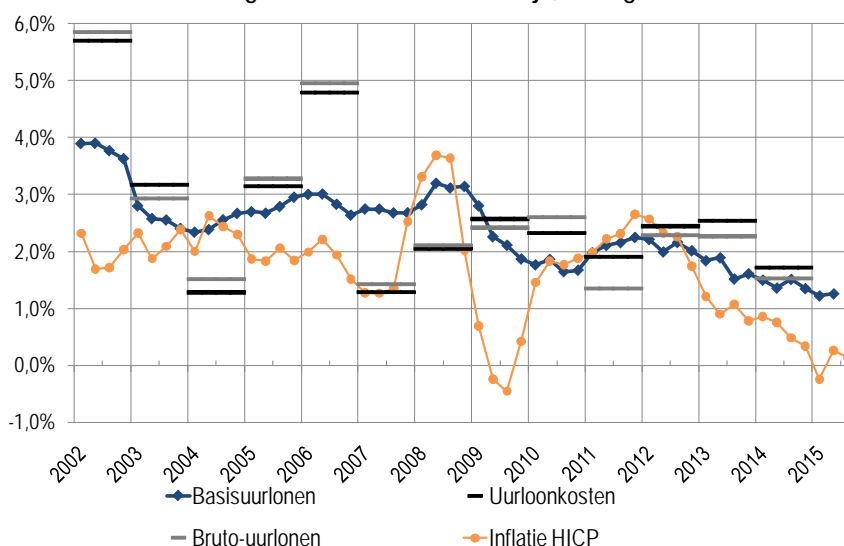
³⁰ Vóór 2014 werd de inflatie die als basis dient voor de verhoging van het Smic gemeten aan de hand van het ICP excl. tabak. Het nieuwe indexcijfer, dat meer is toegespitst op de werknemers met een laag inkomen, maakt het mogelijk beter rekening te houden met het aandeel van de vaste uitgaven (m.n. huur en energie) die op die huishoudens wegen.

³¹ en niet langer alleen van de arbeiders, zoals het geval was vóór 2014.

- Als het ICP daarenboven in de loop van het jaar met minstens 2% is gestegen, wordt het Smic onmiddellijk naar boven aangepast (het kan bijgevolg voorkomen dat het in december wordt verhoogd als de stijgingsdrempel van het ICP werd overschreden, en daarna nogmaals in januari in het kader van de jaarlijkse verhoging; dit geval deed zich voor in december 2011 en januari 2012).
- Een derde bron van verhoging van het Smic is een "coup de pouce" (een "duwtje in de rug"), waarover de regering beslist. De recentste "coup de pouce" werd gegeven in juli 2012 (+2%). Die bestond in feite uit een aanbetaling voor de inflatie die in het eerste halfjaar werd vastgesteld (1,4%) en uit een "duwtje" van 0,6%.

Het belang van de ontwikkeling van het Smic in de loonvorming in Frankrijk heeft twee redenen: enerzijds heeft het hoge niveau van het Smic (1445,38 euro bruto per maand in januari 2014) tot gevolg dat een aanzienlijk deel van de werknemers (ruim 10% van de gezamenlijke Franse loontrekkers in 2011 volgens een studie van DARES) wordt betaald op Smic-niveau. De ontwikkeling van het Smic heeft dus een groot rechtstreeks effect op de ontwikkeling van de lonen in Frankrijk. Anderzijds genereert de ontwikkeling van het Smic ook een (min of meer aanzienlijk) uitstralingseffect op de rest van het loonrooster; dat effect hangt af van de bron van de verhoging (prijsindexering, indexering van de helft van de groei van de koopkracht van het gemiddelde uurloon van de arbeiders en van de bedienden en de 'coups de pouce') (Cette, Chouard en Verdugo, 2011).

Grafiek 1-5: Ontwikkeling van het uurloon in Frankrijk, niet-agrarische marktsector³²

Noot: De gegevens over de cao-lonen hebben betrekking op de niet-agrarische marktsector. Uit een oogpunt van samenhang werd de ontwikkeling van de uurloonkosten en van de bruto-uurlonen herberekend door de landbouw, bosbouw en visserij, de overheid en de activiteiten van de huishoudens in de hoedanigheid van werkgevers af te trekken van de economie in haar geheel.

Bronnen: Minefi; Oeso; INSEE; eigen berekeningen van het secretariaat

In Frankrijk wordt de loonvorming beïnvloed door een sleutelconcept: het minimumloon (het Smic, zie kader), waarvan de schommelingen onmiskenbaar, met een vertragingseffect, een weerslag hebben op het gemiddelde loon³³.

³² Het basismaandloon bevat noch de premies (behalve, in voorkomend geval, de premie in het kader van de arbeidsduurverkorting), noch de overuren. Het gaat om een brutoloon vóór aftrek van de sociale bijdragen en vóór storting van de sociale uitkeringen.

³³ Voor meer details, zie het artikel "Het minimumloon in Frankrijk" in de Nieuwsbrief nr. 211.

De loononderhandelingen van 2014 hadden plaats in een context van zeer lage inflatie; bovendien werd het SMIC op 1 januari 2014 met 1,1% verhoogd. Dit verklaart waarom, net zoals in 2013, in de bedrijfstakken kleinere loonsverhogingen werden toegekend (dan in 2012 bv.) in navolging van de trend die werd uitgetekend door het Smic, door het indexcijfer van het basismaandloon (SMB) van het geheel van de loontrekkers en door het basisuurloon van de arbeiders en de bedienden (SHBOE), welke laatste twee beide met 1,4% stegen. Uit het rapport van de "Groupe d'experts sur le Smic"³⁴ blijkt dat 9 bedrijfstakken op 10 de voorbije jaren de herwaardering van het Smic in januari aanvatten met laagste lonen uit het loonrooster die amper boven of op het niveau van het Smic lagen. Dit had tot gevolg dat na elke herwaardering van het minimumloon een vertraging optrad, waarna het collectief overleg in de meeste bedrijfstakken erin bestond het Smic bij te benen en de loonwaaier te vrijwaren. Dit verklaart de verhoogde cao-bedrijvigheid in jaren waarin het Smic diverse keren wordt geherwaardeerd (zoals in 2011 en 2012). Frankrijk bevindt zich momenteel in een situatie met een loonwaaier die werd versmald³⁵ door de inspanningen om de laagste lonen uit het loonrooster te doen aansluiten bij het Smic en die zich van 2007 tot 2014 heeft gestabiliseerd³⁶. In het rapport wordt voorts onderstreept dat de verstrakte loonhiërarchie er niet in slaagt erop vooruit te gaan als de laagste lonen uit het loonrooster het Smic benaderen en de cao-bedrijvigheid er alleen toe dient om het Smic bij te benen. Op die manier ontwikkelt het hele loonrooster zich in hetzelfde tempo als het minimumloon (Groupe d'experts, 2014).

In het rapport lezen we ook dat, in de huidige context van zwakke groei, aanzwellende werkloosheid en arbeidskosten die meer stijgen dan de productiviteit, het Smic in 2015 louter automatisch zal worden verhoogd in januari (geen "coup de pouce" dus). Als verklaring wordt gegeven dat een verhoging van het Smic met 1% de armoede maar weinig doet dalen (-0,1%) en een ongelijke impact heeft op de verdeling van de levensstandaarden. Bovendien wijst het rapport op de negatieve gevolgen van een verhoging van het Smic op de werkgelegenheid en op de overheidsfinanciën (via een verlaging van de werkgeversbijdragen op de lage lonen) (Groupe d'experts, 2014).

Wat de loonontwikkeling bij de overheid betreft, werd de index bevroren van 2010 tot en met 2015, wat betekent dat de nominale lonen van de ambtenaren 5 jaar op rij ongewijzigd zijn gebleven, los van loonschaalontwikkelingen. In februari 2016 zal worden besproken wat met die maatregel de komende jaren moet gebeuren.

³⁴ De wet van 3 december 2008 ten voordele van de inkomens uit arbeid heeft een deskundigengroep in het leven geroepen met als opdracht zich jaarlijks over de ontwikkeling van het Smic uit te spreken. Deze groep bestaat uit 5 personen die werden gekozen in functie van hun competentie en ervaring op economisch en sociaal gebied. Ze worden benoemd door een besluit van de eerste minister, op voorstel van de ministers van Arbeid, Werkgelegenheid en Economie. Hun mandaat is onherroepelijk en wordt vastgelegd voor 4 jaar. De huidige leden van de deskundigengroep zijn Pierre Cahuc (professor aan de École polytechnique et Centre de recherche de l'INSEE), Eve Caroli (professor aan de Université Paris-Dauphine en onderzoekster bij LEDaLEGOS en aan de École d'économie de Paris), Dominique Goux (onderzoekster aan het Laboratoire de sociologie quantitative du CREST) en Stefano Scarpetta (directeur van de afdeling Werkgelegenheid, Arbeid en Sociale zaken van de Oeso).

³⁵ De "versmalling van de loonwaaier" betekent dat de verhoging van de laagste lonen uit het loonrooster niet in het hele rooster doorwerkt.

³⁶ Sinds 2010 buigt het comité voor de opvolging van het collectief overleg zich immers over de inaanmerkingneming van de herwaarderingen van het Smic in het hele loonrooster om een versmalling van de loonwaaier te vermijden.

In 2013 werd het CICE (Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi) ingevoerd om de arbeidskosten te doen dalen. Het gaat om een algemene maatregel waarvan de grondslag, die is gelinkt aan de brutoloonmassa, recht geeft op een belastingkrediet. De grondslag van dat belastingkrediet bestaat uit de brutolonen die zijn onderworpen aan door de ondernemingen betaalde sociale bijdragen, beperkt tot 2,5 maal het Smic. In 2013 bedroeg het CICE 4% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het Smic verdienden (het wordt pas vanaf 2014 geboekt in de vorm van productiesubsidies in post D.39). Voor 2014 werd het opgetrokken tot 6%.³⁷ We wijzen erop dat de verlaging van de arbeidskosten onder invloed van het CICE deels werd gefinancierd door de verhoging (vanaf 1 januari 2014) van het tussenliggende btw-tarief (van 7 tot 10%) en het normale btw-tarief (van 19,6 tot 20%) en door de versterking van de milieufiscaliteit (Comité de suivi du Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi, 2014).

In het kader van de pensioenhervorming werd in 2014 een geleidelijke, gematigde verhoging van de vergrijzingsbijdragen ingezet. Zo besloot de regering de sociale bijdragen van de werknemers en de werkgevers met 0,15 procentpunt te verhogen in 2014 en nadien met telkens 0,05 punt per jaar tot in 2017. Op termijn betekent dit dus een verhoging van de bijdragen op het brutoloon met 0,3 punt en zelfs met 0,6 punt als men het loonaandeel en het werkgeversaandeel samentelt. Dit zal de arbeidskosten niet doen stijgen omdat die maatregel zal worden gecompenseerd met een gelijkwaardige verlaging van de gezinsbijdragen. Op 1 januari 2015 werden de maatregelen van het "Pacte de responsabilité et de solidarité" ter verlaging van de arbeidskosten ten uitvoer gelegd: vrijstelling van de werkgeversbijdragen aan de Urssaf³⁸ op het Smic-niveau, d.w.z. een volledige vrijstelling van socialezekerheidsbijdragen (dus excl. werkloosheidsbijdragen, aanvullende pensioenen en inhoudingen buiten de sociale zekerheid) voor de werkgevers via een verlaging van de gezinsbijdragen met 1,8 punt voor de lonen tot 1,6 keer het Smic en de herziening van het barema van de bestaande belastingverminderingen³⁹ tot 1,6 keer het Smic.

In juli 2014 beval de Commissie Frankrijk aan "ervoor te zorgen dat de arbeidskostenverminderingen uit hoofde van het belastingkrediet voor concurrentievermogen en uit hoofde van het verantwoordelijkheids- en solidariteitspact worden volgehouden, met name door deze zoals gepland in 2016 te implementeren; de effectiviteit van deze regelingen te beoordelen in het licht van de starheden op de arbeids- en productmarkten; in overleg met de sociale partners en in overeenstemming met de nationale praktijken het loonvormingsproces te hervormen om ervoor te zorgen dat de loonontwikkeling gelijke tred houdt met de productiviteit; ervoor te zorgen dat de ontwikkelingen van het minimumloon in overeenstemming zijn met de doelstellingen van bevordering van de werkgelegenheid en het concurrentievermogen." (Europese Commissie, 2015b). In antwoord hierop argumenteert Frankrijk in zijn Nationaal Hervormingsprogramma dat de bijdragen voor gezinsuitkeringen die de werkgevers voor lonen tussen 1,6 en 3,5 keer het Smic betalen vanaf 1 januari 2016 met 1,8 procentpunt worden verlaagd. Frankrijk geeft voorts aan dat, "(vert.) sinds de inwerkingtreding van het "Pacte de

³⁷ Het CICE werd ingevoerd in 2013, maar er is geen spoor van te vinden in de nationale boekhouding van 2013 omdat de ondernemingen het belastingkrediet van 4% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het Smic van 2013 verdienden pas in 2014 krijgen. Het CICE zal dus pas vanaf 2014 effect hebben op rubriek D.39. Vanaf 2015 zal in rubriek D.39 niet langer 4% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het Smic verdienden verschijnen, maar wel 6% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het Smic van 2014 verdienden. In procenten van de loonmassa van de privésector vertegenwoordigt het minder dan 2% in 2014 (1,27% in 2014, 1,95% in 2015 en 2,09% in 2016) (zie nota (para)fiscaliteit 2015).

³⁸ Unions de recouvrement des cotisations de sécurité sociale et d'allocations familiales

³⁹ De sociale werkgeversbijdragen werden progressief gemaakt: sedert de "Fillon"-maatregel van degressieve belastingvermindering die in 2003 voor alle ondernemingen werd ingevoerd, bedraagt de reële voet van de sociale werkgeversbijdragen op het niveau van het Smic geen 30%, maar ongeveer 4,4%. Voor 1,1 keer het Smic bedraagt de voet circa 10,7% en voor 1,3 keer het Smic 20,4%. Pas vanaf 1,6 keer het Smic vinden we de forfaitaire voet van circa 30%.

responsabilité et de solidarité", de sociale bijdragen die de werkgevers aan de socialezekerheidsinstellingen betalen voortaan nihil zijn op het niveau van het minimumloon (excl. werkloosheidsbijdragen, aanvullende pensioenen en inhoudingen buiten de sociale zekerheid)". Frankrijk onderstreept ten slotte de matige ontwikkeling van het Smic en de bevriazing van de index bij de overheid die in 2014 en 2015 werd aangehouden (financierwetten 2014 en 2015, geen verhoging sinds 2010).

Conclusie: sedert 2013 stijgen de cao-lonen blijkbaar matiger door de lage inflatie en de zwakke herwaarderingen van het Smic die zich beperken tot de jaarlijkse verhoging in januari (om de hierboven uiteengezette redenen). Niettemin wordt sinds 2013 een reële stijging van de cao-lonen waargenomen, wat sedert 2009 niet meer was gebeurd. Voorts zal het interessant zijn te zien hoe de bevriazing van de index bij de overheid zal evolueren na de debatten in februari 2016.

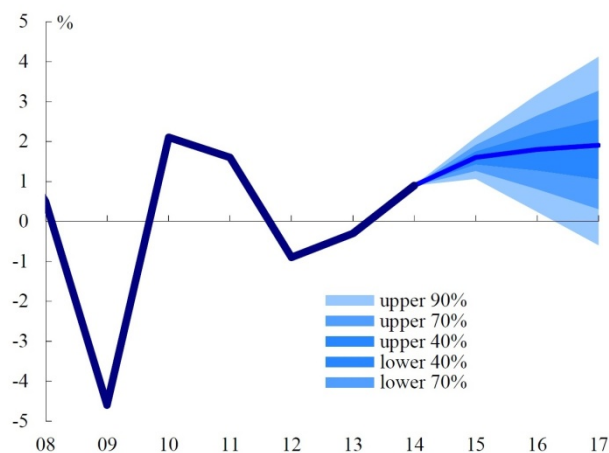
2 Bijlagen

2.1 Bijlage 1: bijlage bij het deel over de conjunctuur

In Grafiek 2-1 zien we de betrouwbaarheidsintervallen rondom de vooruitzichten van de EC voor de bbp-groei van de eurozone. We zien dat dit interval voor 2016 relatief breed is.

We merken ook dat de kans op een lagere dan voorspelde groei voor de eurozone groter wordt geacht dan de kans op een hogere groei. We gaan hier verder op in bij de bespreking van de risico's m.b.t. de groeiscenario's.

Grafiek 2-1: Betrouwbaarheidsinterval rond de projectie bbp-groei eurozone van de EC

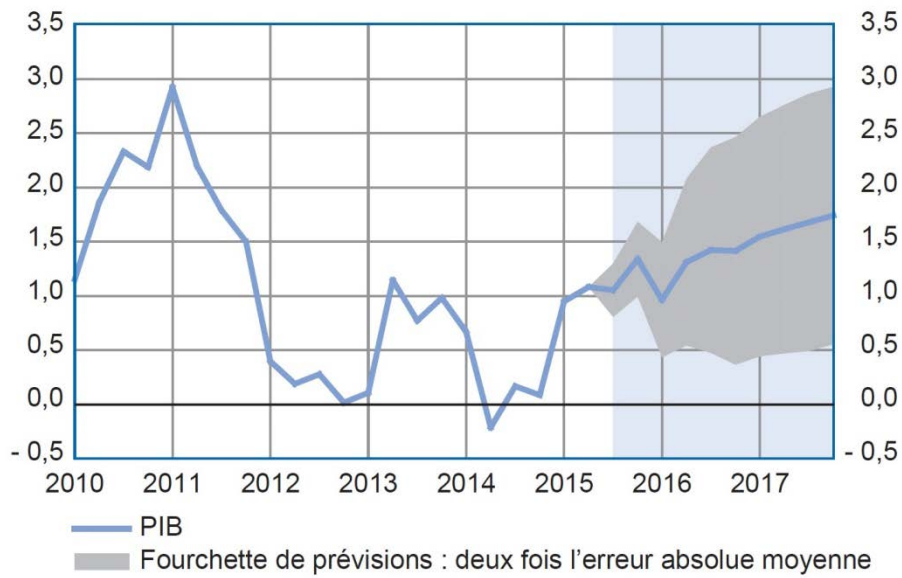

Bron: EC (European Economic Forecast, herfst 2015)⁴⁰

De groeivoorzichten van het Duitse bbp volgens de JEF die binnen een betrouwbaarheidsinterval van 68% liggen, bedragen bv. 1,6% tot 2,0% voor 2015 en 0,3% tot 3,3% voor 2016. De Bundesbank meent dat de opwaartse en negatieve risico's t.a.v. de Duitse economische groei in evenwicht zijn. Grafiek 2-2 en Grafiek 2-3 illustreren dat er ook rondom de vooruitzichten voor Nederland en Frankrijk een grote onzekerheidsmarge is.

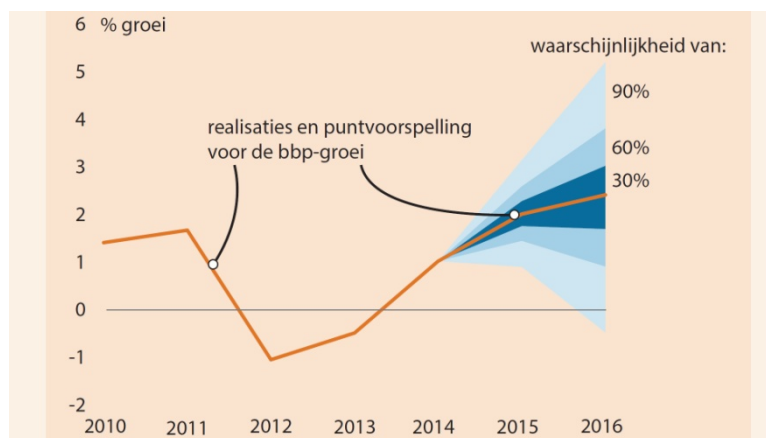
⁴⁰ NB: In de legende ontbreekt "lower 90%".

Grafiek 2-2: Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Franse bbp van de BdF (in %)

Bron: Banque de France

Grafiek 2-3: Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Nederlandse bbp van het CPB

Bron : CPB

2.2 Bijlage 2: bibliografie

Bibliografie betreffende het deel over de recente ontwikkeling van de lonen en de context van de loononderhandelingen in de referentielanden

BISPINCK, Reinhard, WSI Tarifarchiv (2015), Tarifpolitischer Halbjahresbericht, Eine Zwischenbilanz der Lohn- und Gehaltsrunde 2015, 31p.

BORGHANS, Lex en Ben KRIECHEL (2007), "Wage structure and labor mobility in the Netherlands, 1999-2003", Working Paper, nr.13210, National Bureau Of Economic Research, Cambridge, 34p.

BUNDESBANK (2015), Monthly report, August 2015, vol. 67 nr. 8, 86p.

BUNDESMINISTERIUM FÜR WIRTSCHAFT UND ENERGIE (2015), Nationales Reformprogramm 2015, 70p.

CENTRAAL PLANBUREAU (2015), Macro Economische Verkenning, 108p.

COMITÉ DE SUIVI DU CRÉDIT D'IMPÔT POUR LA COMPÉTITIVITÉ ET L'EMPLOI (2014), Rapport 2014, 117p.

DE BEER, Paul (2009), "Recentralisatie", Column in Zeggenschap, vol 20 nr. 2, juni 2009, p. 9

EUROPESE COMMISSIE (2015a), Aanbeveling van de Raad van 14 juli 2015 over het nationale hervormingsprogramma 2015 van Duitsland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2015 van Duitsland (2015/C 271/01), Publicatieblad van de Europese Unie, C 271, volume 58

EUROPESE COMMISSIE (2015b), Aanbeveling van de Raad van 14 juli 2015 over het nationale hervormingsprogramma 2015 van Frankrijk en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2015 van Frankrijk (2015/C 272/14), Publicatieblad van de Europese Unie, C 272, volume 14

FREYSSINET, Jacques (2010), Les réponses tripartites à la crise économique dans les principaux pays d'Europe occidentale, Document de travail numéro 12, Bureau international du Travail, Genève, 40p.

GROUPE D'EXPERTS (2014), Salaire minimum interprofessionnel de croissance, Rapport du groupe d'experts, 94p.

INSEE (2013), Salaire minimum de croissance/SMIC, internetsite: <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=definitions/salaire-min-interprof-croiss.htm>

PROJEKTGRUPPE GEMEINSCHAFTSDIAGNOSE (2015), Gemeinschafts, Deutsche Konjunktur stabil Wachstumspotenziale heben, Herbst 2015, 88p.

VAN HET KAAR (2003), Pay freeze agreed for 2004-5, European Industrial relations observatory on-line, internetsite: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2003/10/feature/nl0310103f.htm>

Bibliografie betreffende het deel over de conjunctuur

EUROPEAN COMMISSION (2015), "Country Report Belgium 2015", COM (2015) 85, March, 83p.